

AITA JUNES CASENAVE HARIGILEREN HIZTEGIA

Bilbo, 1989-XI-24

Txomin Peillen

Zuberotar eleiza gizon, Santa Grazin sortua ta Betharam-eko anaidikoak, mundua kurrizten zuelarik erakasle ta eskola zuzendari bezala, saiatu zuen, etxean ikasi ta liburuetan aurkitu zuberotar hitzen biltzea eta hogeitabost urteren nekezko frutu hori, beste hamaika lanen artean, argitaratu digu Hiztegia izenburuarekin eta azpizenez (Français-Euskara züberotar euskalkitik abiatzez). Argitaldaria Zuberoako Hitzak etxea da, Ozazen kokatua dena. Lan horrek, eskatu arren, ez du ez Frantziaren, ez Eskualdeko agintarien gandik diru laguntzari jaso eta Eusko-Jaurlaritzak, Gipuzkoa, Bizkaia, Arabako aldundiek eman diote.

1. Ikus dezagun zer den eta ez den hiztegi hori?

Hiztegi arauemailea da ta herri sibilisatueta ohi diren kriterioekin egina, Akademia baten aholkuak segituz, etimologiarik eman gabe, eta diakronia kontutan hartu gabe; beraz Züberoeraren idazteko, euskalki horren arauzkatzeo egina da, ez linguistentzat. Kriteriokal ikus dezagun zertan den arauemailea eta kausitu duenetz hala izatea.

2. Ortografia

Euskaltzaindiaren ortografia osoki onartua da nahiz ez dituen —urrundik ere— züberoera mintzatuaren ñabardurak kontutan hartzen. Gero gau-eskoletarako ta euskara ikasten dabilzantentzat Sü Haziak badauka, lantxo zuberotar fonetikaren azaltzeko.

3. Züberoera ta euskera batua

Gure zuberotar euskaltzaleak, lanpetuta dagoelako, ez du astirik izan bere liburuari batasun osoa emateko, eta ageri da lehenbiziko laurdena egin duela, euskara batuaren planteamendurik ez zegoenean handik goiti euskara batuaren

sinonimoak sartzen ditu, zuberotar hitzeen ondotik, ez bakarrik bere zintzotasuna ta helburuari batasun bat emateko, baina gaur holako hitzak (eragin, erakunde, iragarki, irriati, eta abar) Zuberoako gau eskoletan, ikastoletan, Irratian erabiltzen baitira.

4. Garbizale ote?

Arauzkatze lan hortan, code-switching fenomenoak ez ditu batere kontutan hartu, ezen onartu balitu, eta Zuberotar bakoitzak “frantses erdarakada” kuttun bat daukan ezker, 25.000 sarrera duen hiztegi horrek, 10.000 frantsez hitz, gutxienik, onartu behar zitukean. Ez du aspaldi donostiar kazetolari gazte batek garbizalea nintzela esan zidan, eta euskaldunek erabiltzen dituzten erdal hitz guztiak gure hiztegietan sartu behar bai genituzke. Erantzun nion Europako beste hizkuntzetan modari jarraituz erabiltzen diren ingeles hitzak ez dituztela beren bildumetan hartzen.

Egia da, hiztegi hori ez dela, hain gaizki berba egiten duen nere auzoaren Zuberoera, ez eta maisuak zigortuz erdi mututu digun euskararako, Kurutxagaren alabarena. Hiztegi hau erakasle ta idazleentzat da egina eta eskoletan haurrek ikas dezaten, “beau-père-a ez dela euskal hitza ta zubereroeraz, zehaztasun hobez, bereizten dela aitaxüna ta aitagiharreba. Bai, ni ere garbizalea naiz, gazte garaian ikasi hitzak darabiltzadalako, eta populismoaren izenean diglosiari amor eman behar baitzaio”.

Gure hiztegi egileak ez ditu ordea, gure hizkuntzan sustraitu gaztelania ta gaskoin maileguak baztertu, baina frantsesezko gehienak bai, ez baitira –fonetika desberdintasunez beti errez sustraitzen– adibidez motor-zerra, edo trenka segarentzat erabiltzen da frantses fonetika errespetatuz, aipamen baten moduan “tronçonneuse”-a. Frantsesaren eragina bakarrik atzizkietan agertzen da mintzatu, euskal fonetikaren aurka ez doatzanean.

5. Grekera ta latineratik mailegatutako hitzak

Egileak bi jarrera izan ditu, lan hori aspaldian abiatua izan ezker ez du hor ere astirik izan batasun oso baten kausizteko, hasieran hitz horien baliokideak ematen ditu, hitz bat edo bitan, eta nahiko ulerterrezak diren hitzetan, gero “euskara batua”ren azizez liburu gehienean, grekolin hitzak ematen ditu Euskaltzaindiak aholkatu f gafiarekin.

Zubereroerazko *hirigoihen*, “acropole”ntzat ematen zuelarik eman zezakean, akropolo, ere. Hori “akropolo” euskaltzainak erabakiko al digu? Lorpen onik badago, aeronauta haina argi da *airelari*, eta *aerospatial* bezala airezabalgüneko, hain argi edo hain ilun. Arkeologia hitza ez ematea hasierako jarrera honen kondarra da, baina nahiz leheneko jakintza, nahiz arkeologia hitzak ez ditut, orainarte, zubereroeraz irakurri.

Garbizale joera laster ez da hain nabari, klorofila, katapulta, kosinus hitzak onartzen ditu beste baliokiderik eman gabe, zorionez, baina noizpeinka lür jakin-

tza bat agertzen da “geologia” bezala eta guretzat “agronomia” lizateke berdin. Hau da, batzutan, gaurko euskararen joerak ikusita korrontea goiti doana, agian, batzuren mordoilozaletasunak hartaratua. Garbizale joera hori maiz aurkitzen da Zuberoan, Oihenarterena zen, Intxauspe, Egiategi ta Miranderena ere. Jakintza hitz horiez kanpo gure aitak ematen dituen hitzak ez dira sekulan asmatuak, nahiz batzu ez diren Zuberoa guztian erabiliak, nahiz eta erabili guztiak ez dauden hor, frantses standard zerrenda batetik eginik baita, eta Zuberoako bizitzatik ez beti hurbilegi.

6. Esaerak, erran moldeak

Hiztegi hortan ez da adibiderik agertzen, ez idazle aipamenik, ez mendeen oharrik, baina duela hamar bat urte lan hori elkarrekin aipatu genuenean eta aurretik egin ziren zehaztasun gabeko bildumak gogoan, alegia Epherre abadeak eginak, hitzeman zidan gutxienez esaerak eta erranmoldeak ipiñiko zituela. Liburuaren hasieran batzutan huts egin du hortan adierazkide zerrenda emanaz, bakoitzak ñabardura desberdina, konotazio desberdinak dituelarik. Liburuaren aurreratzearekin holakorik ez zaio gertatu eta adibide on bat har nezake, liberal hitzarekin.

1. Emaile adieraziarekin: esküzabal.
2. Besteen ideiak onartzen dituen: egarle.
3. Politika alderdia: liberal.

Parcours zerrendan bereizten du (*action*: egintza / *chemin*: bide / *trajet*: güne) Parc: à moutons, à huîtres, zoologique, à autos automobile eta abar.

Galde bagenez eta saiatu naiz zuberotarrei irakurtzen, gehiena ezagutzen dute, baina hitz ez ezagunak, badituzte, zeren beharbada herri bakoitzean % 10 hitz izango da auzo herrian gutxi edo batere erabiltzen ez direnak. Konturatu naiz etnografia lanetan, Basaburuko hitz ainitz ez direla Pettiarrean ulergarri: aihotz, lozer, txingola, ihurtziri, iñhazi, probeniste, kihilla ta abar eta berdin Basaburuan ez dakigula zer den: bedoia, lozebia, zindrea, txilimista, seheilla eta abar.

Azkenean, Zuberoeraren erauzkatze lan hortan, gerla aurreko idazle batzu Casenave bezain urrun joan direla Fabien Hastoy atarraztar idazlearen eskuidazkia ikusi berri dut eta Lafontaine-n alegiak itzultzeko bere hiztegia Intxauspe ta Maisterren hitzez aberastu zuela.

Giza sexuari ta seksu biziari buruzko hiztegi zehatz eta aberatseena dugu Iparraldean ezen orain arte gaia gure hiztegietatik baztertua baitzen (ik. Lhande, Epherre, Haize Garbia).

Beraz hiztegi hortan ez da hainbeste hitz berri eta aurkitzen direnak noizbait XIX-XX. mendeko zuberotar idazleek erabili dituzte edota, gaur euskalki hortan zuberoraz idazten duten, J. L. Davant, Arlande Agergarai, Mitxel Bedaxagar, Joanes Casenave eta Txomin Peillen-ek Halere han hor hitz berriak —erabiliak

izan badira ere— ez dira itzulpen egokia adibidez “leheneko jakintza” guretzat “la science de l’Antiquité” da ez l’archéologie; hor itxaron genezake euskara hobetuan “lehenaren” ez “leheneko” jakintza eta ondotik arkeologia hitza ipini behar liteke. Hala dagite Alemanek, beren jatorrizko hitza, erabilera arruntarentzat hartuz eta greko-latinerazkoa jakintsunentzat.

Urrats handia da, ordea, hiztegi hori eta badakit liburu hortan hartu-idatz-bideak Joanes Casenave-k erakutsirik, Zuberoan idazle gehienok haren ikasleak garela, zuberoraz idatzi behar dugunean.